

הערה הלכתית ומדעית

נח זבולוני

ב"טורי ישרון", גליון תשרי תשל"ב (כ"ד), בתוספת המערכת על מאמרו של דוב בר אהרו-נסון בדבר יבוא אתרוגי ארץ ישראל לאנגליה, כותב ידידי ה' שמואל הכהן וינגרטן, כי גדולי התורה בארץ זבחו"ל יצאו חוצץ נגד דבריהם של הלמדנים שעמדו לצדם של הסוחרים באתרוגי יון ואיטליה, שלחמו בתעמולה שהתנהלה אז למען אתרוגי ארץ ישראל, והם שהמציאו בעיות הלכתיות כגון תרומות וכן העלו חשש של ספק ערלה לגביהם. ר' שה"ו מוסיף ואומר כי הגר"מ אורבך רבה של ירושלים לעג על אלה שהעלו את החשש של ספק ערלה, כי עץ ה-אתרוג אינו מניב אלא אך ורק לאחר ששבע שנים אחרי נטיעתו. עד כאן דברי שה"ו בקצרה. הלעג של הגר"מ אורבך עורר בעיני תמיהה רבה והיא: הלא משנה מפורשת כי דין ערלה נוהג באתרוג והוא מובא בש"ס בבלי ירושלמי ראשונים ופוסקים. במשנה הלכות בכורים פרק ב' משנה ו' נאמר: אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד, שוה לאילן בערלה, וברבעי ובשביעית וכו', משנה זו מובאת בש"ס מספר פעמים. בירושלמי על ערלה אמר רב הונא אתרוג שנטעו למצוותו חייב בערלה וכן זית שנטעו למנורה וכ"ש זית שנטעו לחנוכה חייב בערלה. הרמב"ם בהלכות מעשר שני פרק י' הלכה ז' פוסק: הנוטע למצווה כגון שנטע אתרוג ללולב (כלומר לשם מצווה ולא לאכילה — נ. ז.) או זית למנורה חייב בערלה. וכן פוסק הרא"ש והפוסקים האחרונים. עד כאן מה שנוגע להלכה גרידא, מכאן ואילך הלכה למעשה, סוחרים ומגדלי אתרוגים בארץ מסרו כי עץ האתרוג מתחיל לתת פרי כבר בשנה השניה לנטיעתו ומשום כך הם נזהרים ומקפידים על דין ערלה לגבי האתרוגים הגדלים בשלוש השנים הראשונות לנטיעתם. לולא דמסתפינא הוה אמינא, אף אם נניח כי עץ האתרוג אינו מניב אלא אך ורק לאחר ששבע שנים לנטיעתו כדברי הגר"מ אורבך, בכל זאת יש בו ערלה, כי דין ערלה תלוי גם

בפרי ולא רק בשנים, כלומר, גם באילנות שאינם מניבים אלא אחרי עבור שלש שנים ישנו דין ערלה, ומתחילים למנות את שנות ה-ערלה מהשנה הנותנת את הפרי, משום כך גם אם נסכים לרב אורבך כי אתרוג אינו מניב אלא אך אחרי שש או שבע שנים, בו דין ערלה ומתחילים למנות אותה מהשנה השישית או השביעית. לחידוש זה חיפשתי אסמכתא או רמז כל שהוא בש"ס ראשונים ופוסקים ולדאבוני הגדול לא מצאתי. אולם נאמנים עלינו דברי חז"ל האומרים: יגעת ולא מצאת אל תאמין. והנה בימים אלה נפל לידי הספר "חכמת אדם" (שערי צדק), על יו"ד של בעל ה"חיי אדם", שבאחרונה יצא לאור מחדש ע"י הרב אהרן יעקובוביץ חתנו של הרב ר' אריה לוי זצ"ל, בשער משפטי צדק פרק ו' סימן י"ב של "חכמת אדם" הדן בעניני ערלה קובע המחבר: "כי גם בא"י בכרמים של גויים אפילו ידוע ודאי שיש בהם ערלה יש להתיר היין משום דקודם שיעבור עליה שני ערלה אינם עושים פירות (ההדגשה שלנו — נ. ז.) ואם עושים הם דקים שאינם ראויים לעשות מהם יין" עכ"ל. דברי ה"חכמת אדם" הם לכאורה ההיפך למה שקבענו בחידושנו. אחר שראינו את ה"ח-כמת אדם" חקרנו ודרשנו וחיפשנו מקור לדבריו בש"ס ראשונים ופוסקים עד שהעיר לנו הרב שילה רפאל רבה של שכונת קרית משה כי הוא מצא את המקור והוא בדברי תשובת הרמב"ם המובא ב"רמב"ם לעם" שיצא בהוצאת מוסד הרב קוק בהערות על ההלכה: באחד בתשרי ראש השנה לערלה ולרבעי מאימתי מונין להם משעת נטיעה וכו' (רמב"ם הלכות מעשר שני ונטעי רבעי פרק ט' הלכה ח') אומר המפרש: "בא ללמד שמונים משעת נטיעה ולא משעת שמוציאין פירות" (תשובת הרמב"ם, הוצאת פריימן סימן קל"ז). וכן כתב ר' נתן אב-ישיבה על מסכת שביעית. מכל האמור לעיל משתמע לא כמו שאנו רצינו לחדש ונסתמך על שני מ-אורות הדור.

בתגובתו של ה' ברוך ירושלמי

ישנה תגובה בעקיפין גם על השקפת מחברנו בנוגע לפרשנות קדומה ומאוחרת. כתוספת להנ"ל אנו מעירים: גדולי הפרשנים בכל דור נהגו "חפשיות" מסוימת בפרשנות התורה ולא הקפידו ביותר שפירושיהם יתאימו להלכה. אין למדים איפוא מפרשנות, על זמן קביעת ההלכה. ורק לדוגמא: הרשב"ם (בבראשית): "ויבדלו אלקים בין האור ובין החושך, שי"ב שעות היה היום ואחר כך הלילה י"ב". ובמשנה פסחים (סוף פ"ה) מפורשת שיום, האמור במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה" וכן ההלכה. הראב"ע: רבנו בחיי מביא את פירושו (וירא) "ותבט אשתו מאחריו ותהי — הארץ — נציב מלח" ובגמרא (ברכות נ"ז ע"ב) נאמר: על אשת לוט — היינו, על נציב המלח — מברך ברוך דיין האמת. לגבינו, ההלכה אינה נובעת מהפרשנות, אלא להיפך, — ההלכה קבעה את הפרשנות ולפעמים גם בדוחק. ושוב רק לדוגמא: ...ואלמנה מכהן יקחו (יחזקאל מ"ד כ"ד), מכהן, — יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. ובנדון הממזר, אין הממזר בתורה זהה עם הממזר בזכריה ולפיכך גם ההבדלים בתרגומים. אין כל כורח גם מבחינת הפרשנות להשוות את הממזר מאשדוד, שעפ"י ת"י הוא מקהל ד' לממזר שבתורה שנאסר לבוא לקהל ד'.

תשובת המעיר: בהערתי בענין ערלה לאתרוג הבאתי את דברי רבי מאיר אוהרבך בלשונו ובסגנונו. אגרתו של רבי מאיר נדפסה בשו"ת נפש חיה לרבי חיים אלעזר וואקס ז"ל בסוף ס' ד'. במקור כתוב: "והמה קראו תגר עמהם מחשש ספק ערלה אשר ממש צחוק הוא לכל משכיל על דבר. כי נודע וגלוי לכל שהפירות הגדלים במחוז ארץ הקדושה יגיע עד חמשה או ששה שנים אשר ישא פירותיו אתרוג מ. ש. ואין בזה שום חשש, כלל וכלל לא. — ואף נדנוד ס"ס בזה כלל אין לחוש".

גם באנציקלופדיה העברית בערך "הדר" (ע' 629) "העץ — הדר — המורכב על חושחש מתפתח באיטיות ואינו מגיע ליבול מלא, אלא לאחר 10 שנים".

הגרובצ"ח עוזיאל ז"ל הדן בשאלת ערלה באשכוליות (משפטי עוזיאל א' סוף סימן כ') מביא דעת מומחה חקלאי בנדון זה האומרת: "בפרדסים החדשים נוטעים עצים מורכבים שהעבירו אותם מקרקע אחר, הם נותנים פירות לאחר שלש-ארבע שנים מעת נטיעתם השנייה".

הרדב"ז (סי' תק"פ) פוסק להלכה: "דאין מונין ערלה משעה שהאילן נותן פרי, אלא משעת נטיעתו ושתי שבתות ויום אחד חשיב שנה לענין ערלה. והואיל ומעט מן המועט של הנטיעות הוא הנותן פירות לשתי שנים ושני שבועות (ויום אחד), אחזוקי אסורי מספיקא לא מחזקינן וספק ערלה האסור בארץ ישראל אינו אלא בהחזק אסור ערלה".

צדק איפוא בעל אמרי בינה שבדרך כלל אין חשש ערלה באתרוג. וכמובן אין בדבריו שום סתירה למשנה המדברת על אודות אתרוג ערלה, היינו ישנו מיעוטא דמיעוטא ועל אלה דנה המשנה.